

A Sarlóról, könyvekről, könyvtárakról

Beszélgetés Szombathy Viktorral

Szombathy Viktor élete során írt regényeket a felnőtteknek és az ifjúságnak, verseket, útikalauzokat, újságcikkeket, színikritikákat; fontos művelődéspolitikai tevékenységet fejtett ki; számtalan előadást tartott; szerkesztett folyóiratokat, régészeti műveket; egyike volt a Sarlómozgalom elindítóinak, és az idők folyamán számos könyvtárat vezetett. Már közelebb áll a nyolcvanhoz, mint a hetvenhez, de jó egészségben, töretlen munkaerővel, kitűnő szellemi frisséggel dolgozik ma is.

Aki a kisebbségi sorsban és napjaink Magyarországaiban is annyiféle kulturális területen működött, annak nagyon kellett és kell szeretnie hazáját, a könyvet, az irodalmat. Mikor felkerestem Budán, a Vérmezőre néző lakásán, először arról faggattam, hogy honnan hozta ezeket az érzéseket, kik voltak rá nagy hatással.

— Rimaszombatban születtem 1902-ben. Itt is nőttem tel; abban a városban, ahonnan Tompa Mihály, Blaha Lujza, Hatvany István, Győry Dezső származott, és amelynek ősi gimnáziumában tanult Mikszáth, Pósa Lajos és Kiss József, valamint több híres természettudós. Anyai nagyapám, Rábely Miklós a nyomdászmesterséget tanulta ki Pesten, az Egyetemi Nyomdában és az Athenaeum nyomdavállalatnál, majd Rimaszombatban alapított 1875-ben önálló nyomda- és kiadóvállalatot. Jól ismerte Jókait, Kemény Zsigmondot, Blaha Lujzát és a múlt század sok más író nagyságát. Pósa Lajos szegről-végről rokonunk is volt. Nagvapám gyakran ruccant fel a fővárosba, szerette az író társadalmat és ilyenkor felkereste a Pósa-asztalt is. Így a könyvek és az irodalom iránti érdeklődés és szeretet szinte észrevétlenül szivódott a vérembe, családi örökség.

— *Sok könyvtárral volt dolgod életedben. Melyik volt az első, amelyet használtál?*

— A Rima-Murány-Salgó-Tarjáni Vasúti Rt. nyustya-likéri kaszinó könyvtára. 1909-ben léptem először ebbe a könyvtárba — szüleimnek és magamnak kölcsönöztem —, hetven éve vagyok tehát folyamatosan valamely könyvtár tagja. Ennek a kaszinó-könyvtárnak a katalógusát még ma is elfűjom Abonyi Árpádtól Ypsilanti grófnőig, Bródy Sándortól Zsoldos Lászlóig. Gyermekkorom szeretett gyűjteményei, a likéri kaszinóé, a rimaszombati gimnáziumé, a Polgári Olvasóköré, a Gömői Múzeumé, sajnos, már nincsenek meg, részben 1920-ban szóródtak szét, részben 1945 után.

— *Írói pályafutásod hol és mikor kezdődött?*

— Budapesten. Itt jártam egyetemre. Először az orvosi karra iratkoztam be; már majdnem végeztem, mikor hajlaimaim átvittek a művészettörténetre. Ebben az időben, 1924 és 1928 között sok novellát írtam budapesti újságokba, interjúkat is, emellett színházi és zenekritikusa voltam a *Prágai Magyar Hírlap*-nak. A riportermesterség titkaiba *Lambrecht Kálmán*, a kiváló ősrégész vezetett be.

— *Interjúalanyaid között nyilván sok híresség akadt. Kikre emlékezel közülük szívesen vissza?*

— Megismertem olyan írókat is, akiket ifjú koromban „olvastam”, a hozzájuk való közeledés mindig egy kis szivdobogással járt. Herczeg Ferencet s az őt örökké gúnyoló Szabó Dezsőt például ugyanaznap kerestem fel. Igen tartalmasak voltak a Kosztolányi Dezsőnél töltött délutánok. Móricz Zsigmondékkal még Gömörben családi jellegű barátság kezdődött, és ez Virággal tart ma is. Az Akadémia nagyon komoly magatartású elnökét, Berzeviczy Albertet éppúgy fel kellett keresnem, mint Beöthy Zsoltot; Pósa Lajos özvegyét csakúgy, mint Blaha Lujzát. Egy különös esthajnalon mondta el nekem a szegedi Kass szálló teraszán Juhász Gyula az ő örökös öngyilkossági kísérleteit. Mikszáth Kálmán unokájával szerkesztőségi kollégák és tüzértársak voltunk. Színházügyben éppúgy kellett beszélnem Hevesi Sándorral, mint Beöthy Lászlóval. Babits szerénységét, halk modorát szinte félve érzékeltem; annál lendületesebb volt Erdélyi József, hogy Berdáról ne is beszéljek. Zilahy Lajost Kalotaszegen szólaltattam meg, Németh Lászlót viszont Komáromban. Különös találkozás — illetve hár-

mashatár-hegyi kirándulás — volt egy régi-régi tavaszi napon a Nemzeti Múzeum természettudósaival, elsősül az Új-guineai utazóval, az ősz szakállú, csendes Bíró Lajossal. Csak egy pár név; fiatal életem aktív éveinek forgó kerekén megannyi fényes küllő.

— *Ezekben az esztendőkből jelentek meg első könyveid is, mégpedig gyors egymásutánban. Mik voltak ezek?*

— Valóban, 1927 és 1931 között hat kötetem jelent meg; a *Mikulics szárazon és vizen* (1927), a *Czirok Pista kalandor lesz* (1928), a *Fabriczy Félix boldogsága* (1930), a *Mint a fogaskerek*, továbbá az *En kedves népem* (1931). Ez az utóbbi elbeszéléskötet, a többi felnőtt- és ifjúsági regény. Egy verseskötetem is van, a címe *Ezüstantenna* (1928). 1937-ben adta ki a Franklin Társulat a *Zöld hegyek balladáját*, majd 1942-ig Kassán, Pozsonyban, Pesten jelent meg több regényem. 1931-től a pesti, a pozsonyi és a prágai rádióknak is dolgoztam.

Életemben fordulóponthoz jelentett, amikor 1930-ban a Szlovákiai Magyar Kultúregyesület főtítkárává választottak meg Rév-Komáromban, Jókai szülővárosában. Ez sokrétű elfoglaltsággal járt. Számítalan, kulturális jellegű előadást kellett tartanom a felvidéki városokban, falvakban. Szerkesztettem a *Komáromi Lapokat*, a *Magyar Vasárnapot*, cikkeket írtam egy sereg hírlapba, de a regényíráshoz sem lettem egészen hűtlen. Mindezzel egyidőben a komáromi Jókai Múzeum igazgatását is rám bízta, de nemcsak a múzeumét, hanem a mellette levő könyvtárát. Ez sokféle — vármegei, kaszinói, közös hadsergebeli tiszt — könyvtár egyesítéséből keletkezett, állománya elérte az 50 000 kötetet.

— *Sokan használják még ma is ezt a könyvtárt?*

— Legértékesebb kötetei ma Túróc-szentmártonban vannak, a többiek alig hozzáférhetők, pedig a kutatók számára gazdag lehetőséget kínálna elsősorban Kultsár István 2000 kötetes gyűjteménye 1820-ból (*Könyvtáros 1974. 12. sz. — a szerk.*), az idősebb Szinnyi József hírlapcikk-gyűjteménye és a Komáromi Kalendárium teljes sorozata révén. Mint érdekességet, hadd említsek meg egy marokkenbe kötött finom kis Horatiuskiadást, amely a benne levő bejegyzések tanúsága szerint egykor Napóleoné volt, tőle került először egy francia márkáé, majd Fekete János gróf birtokába.

— *Úgy tudom, hogy fontos szerepet vállaltál a Sarló-mozgalomban.*

— Részt vettem 1928-ban a mozgalom megalapító tíznapos gombaszögi öreg-cserkészklubban. Vezetőnk Balogh Edgár volt, őt később a cseh-szlovák kor-

mány kiutasította Romániába, a szülőhelyére. Én voltam a tábor „pénzügyi főnöke” — pénz nélkül, mert az nem volt. A Sarló-mozgalom ebből a cserkészklubból alakult ki; a kisebbségi magyar társadalom belső átalakításával, égető gazdasági gondjaival, a parasztság társadalmi és gazdasági érvényesülésével, a kelet-európai népek helyzetével foglalkozott. Nem akarok sokat beszélni róla, értékelése hosszú téma — mostanában egyébként is sokat foglalkoznak vele —, nehezen fér bele egy rövid beszélgetés keretébe.

— *Mikor költöztél végleg Budapestre?*

— 1940-ben, Hankiss János és Milleker Rezső professzor biztatására. Könnyen szántam el magam erre, mert a Felvidék magyarul lakta területe akkoriban visszakerült Magyarországhoz, a Szlovákiai Magyar Kultúregyesületből *Széchenyi Magyar Kultúregyesület* lett, és rám mint kisebbségi művelődéspolitikusra ott nem volt már szükség. A fővárosban szép feladatokat kaptam, először az *Ünnepek*, majd a *Forrás* című folyóiratot szerkesztettem. Különösen nagy örömem telt egy másik szerkesztői munkámban. *Olcsó Magyar Klasszikusok* címmel adtuk ki füzeteket, amelyeket 20 fillérért árusítottunk: Pázmány, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Kemény és a többi klasszikusunk művei jelentek meg benne. Amikor pedig a nyilasok betiltották a *Forrást*, a Magyar Nemzeti Bank tisztviselője lettem.

— *És ezzel megszaktad a hivatalos kapcsolatot a könyvekkel?*

— Ott is kulturális vonalon tevékenykedtem. Hasonló beosztásban s ugyanabban a szakosztályban dolgozott Illyés Gyula is. Egyéb feladataim mellett a bank hivatalos, közgazdasági könyvtárának egyik kezelője lettem. Rendkívül értékes tudományos gyűjtemény volt. Ma is az. 1944 nyarán a pincébe menttük. 1945 nyarán hátizsákban cipeltük vissza a hatodik emeletre; hónapokig tartott a felfelé költözés. Csaknem valamennyi könyv megmaradt. Ez az egyetlen gondozott-könyvtár, amelynek életben maradását, továbbfejlesztését is láttam. Rosszabbul járt a bank kulturális osztálya által 1945-ben alapított szépirodalmi könyvtárunk. (Ezzel együtt alapítottuk a pénzműzeumot is. Borbély László volt mindkettő vezetője.) Mire ez a népszerű, sokat használt kölcsönzőkönyvtár csaknem 15 000 kötetre fejlesztődött, 1949 őszén alaposan megítéledték utódaink. Ekkor kezdték ugyanis központilag kötelezővé tenni a selejtező lista használatát. Irgalmatlan lajstrom volt! Benedek Elektől Gárdonyiig, Sinclair Lewistől Knut Hamsungig rend-

kívül sokan belekerültek, okkal s ok nélkül, sőt volt, aki még Veres Pétert és Féja Gézát is számúzta volna a polcokról. Azóta sem tudom, hogy végül is mit hagytak meg, mert a kulturális osztályt megszüntették, és engem elbocsátottak, illetve előadói és versenyfeladási minőségben átvett a 23. számú *Építőipari Vállalat*. Az építőiparhoz eleinte nem sokat értettem, de hamar beletanultam. A könyvtárossághoz azonban ott sem lettem hűtlen, mert társadalmi munkában vezettem a vállalat szakszervezeti könyvtárát.

— *Látszik, hogy a könyvtárügy a szívedhez nőtt. De voltál-e hivatásos könyvtáros is, olyan, akinek ez a főfoglalkozása?*

— Igen. A szakszervezeti könyvtárak hálózatokba szervezésekor az építők szakszervezete átkért a 23-as vállalattól és megbízott a fővárosi tervezőintézetek könyvtárainak irányításával. 1954-től 1962-ig, nyugdíjazásomig 24—28 könyvtár tartozott hálózatomhoz, kiváló könyvtárosokkal. Legszívesebben persze a magam összehozta klubkönyvtárral bíbelődtem. Ez, amelynek állományát — ahogy mondtani szokták — a nulláról vittem fel tizenkétezerre, az *Építők Műszaki Klubjának* belső, házi könyvtára volt a belvárosi Petőfi Sándor utcában, és egyúttal a tervezőintézetek hálózati részlegének központja is. Rendkívül elismerésre méltó az a szaktudás, szeretet, kollegialitás, a könyvek és olvasók nagy megbecsülése, amely akkori kartársaimat jellemezte és jellemzi most is. Az Építők Szakszervezete anyagiakban valóban sokat áldozott s áldoz a könyvtárakra. Jóleső érzés volt ilyen viszonyok közepette könyvtárosnak és velük kollégának lenni. Élvezet volt tapasztalni az olvasók számának emelkedését. Csak az értekezletek számát csökkentettem volna szívesen. Valamint azokat a hozzászólásokat, amelyek — külső adminisztrátorok részéről — rendszerint feleslegesen hangzottak el, és nem a legnagyobb szakértelemről árulkodtak.

— *Nyugdíjazásod után is továbbfejlesztették ezek a könyvtárak?*

— Egyik nem, éppen a klubkönyvtárt, amely annyira a szívemhez nőtt, abban a pillanatban, amikor kivettem a lábam a műszaki klubból, olvasóinak nagy bánatára huszonnégy óra alatt szétrobantották: a szakszervezet egyik felügyeleti osztályának kívánságára megszüntették, anyagát pedig a hálózat többi könyvtára között szétosztották. És ha ez az intézkedés — visszamenőleg — személyemnek bizonyos megbecsüléséről tanúskodott is, mégsem mondható bölcs és logikus lépésnek. Egyetlen könyvtár sem lehet a könyvtáros személyéhez

kötött, hanem csakis az olvasóié! Találhattak volna utánam megfelelő vezetőt. Az a véleményem, hogy némelyek számára már kellemetlen fényűzés volt ez az értékes gyűjtemény. Másra kellett a hely. Tíz nagyon kedves kollégám osztotta szét az anyagot, de én ezt már nem néztem végig!

— *Összeszámolni is nehéz, hogy hány könyvtárat irányítottál, hányban tevékenykedtél. De a könyvtárosi ténykedés így is csak egy részét alkotja munkásságodnak. Nem beszéltél például még saját útikönyveidről, útikalauzaidról!*

— 1958 óta 25 ilyen természetű munkám jelent meg. Az első, amit a legjobbnak is tartok, a Vértes—Gerecsehegységről szóló monográfia volt a *Gondolat* kiadásában. Írtam ezenkívül a főváros környékéről, a Duna-kanyarról, Szentendréről, a Csepel-szigetről, Nógrádról, a Börzsönyről, Sopronról, Prágáról, Csehszlovákiáról, Ausztriáról, főleg a Panoráma Kiadónak és a megyei táncosoknak.

— *Hogyan készül az ilyen útikalauz? Olyan dolgokról is írsz, olyan helyeket is ismertetsz, amelyekről csak hallomásból, könyvekből tudsz?*

— Nem tudom, mások hogyan csinálják. Én mindenesetre lehetőleg minden fontos helyet felkeresek, amelyről írok. Van olyan könyvem, amelynek teljes tiszteletdíját felemészttették a megelőző kirándulások, utazások költségei.

— *Nyilván nagyon szeretsz utazni, kirándulni!*

— Ez igaz! A barangolásokat még gimnazista koromban a cserkészlet szeretettete meg velem. Most azonban az útikalauzok írását már befejeztem, legfeljebb turista lapok részére írok kisebb cikkeket. De az utazást nem hagytam abba, messze távolba is elmegyek, bejártam az adriai szigetvilágot, Spanyolországban éppúgy jártam, mint Erdélyben vagy Németországban. Minden ország közt legjobban a Felvidék nőtt a szívemhez hegyeivel!

— *Még mindig nem beszéltünk arról a több százra tehető történelmi, irodalmi és egyéb előadásról, író-olvasó találkozóról, amelyeket tartottál és — ha jól tudom — még mindig tartasz. S régészeti könyveidről sem esett szó.*

— Ezeket: *A magyar régészet regényét*, az *Évezredek hétköznapjait* és a *Régészeti barangolások Magyarországon* című könyvet csak részben írtam, inkább szerkesztettem. Nagy élvezet kitűnő régészekkel együtt dolgozni, csak persze néha noszogatni kell őket, hogy el ne csússzanak a határidőkkel. László Gyulával most készítjük elő — szintén a Panoráma kiadásában — a negyedik kötetet.

— A sok könyvtár közül egyet még nem említettünk, a saját gyűjteményedet. Pedig, mint látom, zsúfolt könyvespolcok sorakoznak lakásod majd mind-egyik fala mentén.

— Házikönyvtáram alapját Pósa Lajosnak *Csingilíngi* című képes verses-könyve vetette meg. Az első elemiben kaptam jutalomkönyvül, s mert olvasni már akkor is szerettem, elolvastam, mint ahogy elolvastam a szakácskönyvtől kezdve az erdészeti jelentésig mindent, ami a kezembe került. Megrendel-ték nekem Pósa bácsi híres gyermeklap-ját, *Az Én Újságomat* is. Édesanyám gondosan őrizte egyre gyarapodó kis könyvtáramat, s ennek köszönhetem, hogy csaknem valamennyi ifjúsági könyvem megmaradt; az idők folyamán öt-ezer kötetessé gyűlt házikönyvtáram leg-főbb díszei ma is. A mesék tündérerde-jébe Benedek Elek, a „reális történetek” birodalmába Gaál Mózes kalauzolt, az erd-ők állatvilágát Móra Ferenc és Se-bők Zsigmond kedveltette meg velünk, akkori gyerekekkel. Móra *Csili-csali Csalavérjának* stílusa egy életre belém-rögződött. Azt hiszem, Benedek Elek, Móra és Gárdonyi tanított meg igazán magyarul.

Gyermekkoromban mindent szabad volt elolvasnom, mert édesanyám azt tartotta, hogy úgylis csak az marad ben-nem, amit megérték, a többi pedig lepe-reg. Ennélfogva tizenkét éves koromban háromszor olvastam el Tóth Béla *Ma-gyar anekdotakincsének* mind a hat kö-tetét. Ennek az lett a következménye, hogy tréfás oldaláról tanultam meg a magyar történelmet s az európai histó-ria némely évszázadát.

— Mit becsülsz a legtöbbre ebből a szép gyűjteményből?

— Érzelmi alapon elsősorban szüleim könyveit. Legnagyobb részük megma-radt, pedig sokat hurcolódtak ide-oda Rímaszombat, Öregkomárom, Pest és Buda közt. Közülük néhány bájos köny-vet pihentetésre ma is előveszek nosztalgikus alapon, s azért, mert mint „fel-nőtt” olvasmányokat tízéves koromban ezeket adta édesanyám a kezembe. Ilyen nagyapádnak, Vértesi Arnoldnak két könyve, a *Fürdön* és a *Mézesetek*. És velük változatlanul Móra és Mikszáth, a stílusáért, a humoráért, a bölcsességéért.

A többi közül említsem meg Deák Fe-renc német nyelvű lexikonjának három kötetét, amelyet néhány éve a zúzdából mentettem meg! A többi öt kötet — Deák Ferenc pecsétjével — megsemmisült, ki tudja, hol, s ki tudja, miért. Győrtt nyomtatták 1791-ben a Sándor István által „öszve-szedett” *Sokféle* című mu-latságos könyvet; ennek, bevallom, tör-téneti témák kereséskor ma is hasznát

veszem, éppúgy segít ez, mint Aszalay Józsefnek a „párisi tudós társaság tag-já”-nak 1855-ben Pesten nyomtatott há-romkötetes *Szellemi omnibusa* is, mely ezzel az alcímmel jelent meg: *Kéjutas az élet útjain*. Dethsy Sámuel orvos ra-gyogó *Osmanographiája* a török tárgyú ifjúsági regényeim gazdag forrása. Híven őrzöm Vajthó László, a kedves Laci bá-csi könyvsorozatát, amelyet ő szerkesz-tett, és diákjai adtak ki. Teljességében nagy ritkaság. Az egyik legsikerültebb, legszellemesebb magyar vitorlás útle-írásnak tartom Herczeg Ferencnek az Adriáról írott könyvét, a *Szelek szár-nyánt*. Albumszerű nyomdai kivitele *Az Újság* ajándékaképp a magyar szecesz-ióval ismertetett meg. Van egy pompás magyarsággal írt, 1770-ben Nagyszom-batban kiadott „családi bibliám”, pré-dikációs könyv, amelybe anyai nagy-szüleim, dédszüleim családjának szüle-tési rendje van beírva, s ezért oly ked-ves nekem. Székely származású nagyapj-ától örökölte apám, s ez az ő egy je-zsuita páter volt. Ha Mária Terézia nem törli el a Jézus Társaságot, én ma nem volnék. Sajátos sors jutott ki egy köny-vemnek az 1944-es ostrom idején. Egy bombaszilánk gróf Bánffy Miklós re-génytrilógiájának harmadik kötetét igye-kezett megsemmisíteni, éppen azt, amelynek címe „... és darabokra szag-gattatol!”. Amikor Bánffynak, régi ked-ves ismerősömnnek ezt elmeséltem, szom-orú beletörődéssel mosolygott, mond-ván: „Hia, habent sua fata libelli!”

— *Annvi könyvtárat katalogizáltál és katalogizáltattál, hogy a magadéra nyil-ván nem jutott már idő.*

— Így van. Ennélfogva, ha néha va-lamilyen forrásmunkára van szükségem, bár tudom, hogy magam is előkotorász-hatom otthon, inkább elmegyek valame-lyik nagy könyvtárba, ott gyorsabban jutok hozzá. Felesésem sokszor moso-lyog ezen, de kutatni így egyszerűbb.

— *Nagyon szeretném, ha búcsúzóul még pár szót szólnál a terveidről is!*

— Három ifjúsági munkám dolgozom, az első mese az erdő állatairól — ez már készen van. A második történelmi re-gény 1590-ből Szülővárosomban és Konstantinápolyban játszódik le. A har-madik mű anyagát mostanában „utazom be”, ez a Móra Kiadó 12 kötetes magyar földrajzi sorozatának észak-magyaror-szági része lesz. Összeállítottam egy jegy-zéket a regényekben, rádióban, újságok-ban felfedezett nyelvi helytelenségekről, ez hírlapokban jelenik meg sorozatosan. És készülök megírni a visszaemlékezé-seimet, hiszen abba a korba jutottam, amikor már hozzáfoghatok ehhez is...

Vértesy Miklós